

УДК 343.137.9

**Вадим Борисович ХАРЧЕНКО,**

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри*

*кримінального права та кримінології факультету № 6*

*Харківського національного університету внутрішніх справ*

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2412-7909>*

## **СПРОЩЕНИЙ ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ТА ІНСТИТУТ МИРОВИХ СУДДІВ**

Зміни, що були внесені до Кримінального кодексу України [2] (далі – КК України) Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII [6] мають особливе та надзвичайно важливе значення не тільки для підстав кримінальної відповідальності, а й юридичної відповідальності у цілому. Фактично такі зміни стосуються основоположних категорій кримінального права, що і стало обґрунтованою підставою визнання таких новел «малою реформою кримінального законодавства України» [5].

Як відомо, правовою базою для побудови нової системи кримінальних правопорушень та їх диференціації на злочини і проступки є Концепція реформування кримінальної юстиції, що була схвалена рішенням Ради національної безпеки та оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» та затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008. Саме у цьому рішенні було поставлено питання про запровадження до законодавства України кримінального проступку і визначено, що, зокрема, з метою гуманізації кримінального законодавства «певну частину злочинів необхідно було б трансформувати в кримінальні проступки, обмежити сферу застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, замінивши їх, наприклад, штрафними санкціями. Кримінально карані діяння поділяти на злочини та кримінальні проступки. При цьому основними критеріями таких змін мають бути: ступінь небезпеки та правові наслідки кримінально караного діяння для особи, суспільства і держави; практика застосування кримінального та адміністративного законодавства; міжнародний досвід захисту людини, суспільства і держави від злочинів та проступків» [7].

Залишаємо поза межами цієї доповіді низку питань, пов'язаних з кримінально-правовою сутністю вищенаведеного закону, що норми процесуального права не можуть обґрунтовувати необхідність прийняття норм матеріального права, бо вони є лише формою їх реалізації й з цієї точки зору не можуть мати пріоритетного значення, відсутність попереднього розроблення, обговорення і схвалення відповідної концепції, декларування у Прикінцевих положення чинного Кримінального процесуального кодексу України [3] (далі – КПК України) механізму запровадження кримінальних проступків саме шляхом прийняття окремого, самостійного закону про кримінальні проступки, порушенням основоположних принципів, на яких побудоване кримінальне законодавство, системних зв'язків і взаємозалежності його приписів, що прогнозовано призводить до істотного зниження ефективності засобів кримінально-правового впливу на злочинність, тощо.

Звертає на себе увагу, що у пояснювальній записці до проекту вказаного закону його автори наголошують, що у загальній кількості розслідуваних злочинів тяжкі та особливо тяжкі складають четверту частину, а злочини невеликої тяжкості або середньої тяжкості, такі як некваліфіковані крадіжки, шахрайства (частини 1 статей 185, 190 КК України) та легкі тілесні ушкодження (стаття 125 КК України), становлять майже 50 % від усіх розслідуваних, що призводить до затягування розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, а також необґрунтованої тяганини при розслідуванні злочинів невеликої тяжкості. На їх переконання, спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання всіх кримінальних правопорушень невеликої тяжкості,

безумовно, сприятиме зменшенню навантаження на органи досудового слідства [8].

На сьогодні можна констатувати, що із зменшенням навантаження на органи досудового слідства якось не зовсім склалося. А навіть, якщо це все ж таки відбулося, ніхто навіть не ставив питання про надмірну завантаженість судової системи України. Адже кримінальні проступки, хоча і не є злочинами, але залишаються підставою притягнення особи саме до кримінальної відповідальності вироком суду. Водночас, як і раніше, низка проблем судової системи залишаються нерозв'язаними, зокрема на критично низькому рівні є довіра громадян до суду; залежність судів і суддів внаслідок численних судових реформ суттєво збільшується; надзвичайно висока завантаженість судів з одночасно великою кількістю вакансій; невиконання судових рішень, що набуло не тільки системного характеру, а й критичних показників; політизованість процедури формування суддівського корпусу; хронічне недофінансування судової влади тощо.

Саме тому, переконаний, що витоки вирішення проблеми необхідно знаходити у нашій славетній правовій історії, адже ще у першому розділі книги Соломона, під назвою «Екклесіаст» сповіщено: «Що було, то і буде; і що робилося, то і робитиметься, і немає нічого нового під сонцем. Буває щось, про що говорять: «дивися, ось це нове»; але [це] було вже у століттях, що були раніше нас (Еккл. 1:9–10) [9].

Однією з ліберально-демократичних реформ, що проводилася у Російській імперії у 60–70 роках XIX століття та була впроваджена судовими статутами від 20 листопада 1864 року – судовою реформою 1864 року – було запроваджено чітку, однакову для всіх частин імперії системи судів, що закріплювали демократичні принципи судівництва, впроваджували інститути мирових судів, присяжних повірених (адвокатури) тощо. Як особливий вид суду у Російській імперії, у тому числі й на території України, мирові суди були створені для розгляду дрібних злочинів, за які передбачалося тюремне ув'язнення до одного року, та цивільних справ з розміром позову до 500 рублів. У першу чергу, на мирові суди покладался обов'язок примирити сторони (звідси й їх назва). Мирові судді обиралися терміном на три роки повітовими земськими зборами або міськими думами з осіб, що мали майновий та освітній цензи, з наступним затвердженням Сенатом. Першою інстанцією був дільничний мировий суддя, другою – повітовий або столичний з'їзд мирових суддів. У Волинській, Київській та Подільській губерніях мирових суддів призначав міністр юстиції [4, с. 82].

За законом 1889 року мирові суди були ліквідовані (окрім столиць і деяких інших міст, зокрема Одеси та Харкова). Їх діяльність була знову відновлена у 1912 році, але постановою ЦВК Радянської України «Про

введення народного суду на Україні» від 4 (17) січня 1918 року існування мирових судів в Україні остаточно було скасовано.

Тому, дуже цікавою та перспективною є одна з пропозицій, яка була запропонована у рамках робочої групи Комісії з правової реформи при Президентові України Володимире Зеленському, щодо упровадження у судову систему нашої держави інституту мирових суддів. Декларована мета – розвантажити судову систему, а також наблизити її до населення, розширити способи досудового врегулювання спорів. На думку авторів пропозиції, запуск інституту мирових суддів у регіонах, де чисельність суддів у суді менше 5 осіб, сприятиме розгляду малозначних справ. Створення інституту мирових суддів повинне забезпечити досягнення наступних цілей: 1) максимальна доступність правосуддя для громадянам; 2) формування стабільної судової практики вже на перших етапах здійснення правосуддя; 3) розвантаження місцевих судів від великої кількості справ.

Виходячи із аналізу відповідної Концепції, мировим суддею може стати громадянин України, який досяг 30 років (але не старше 65 років), має юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права не менше п'яти років. Обирати на посади мирових суддів пропонується або шляхом виборів мешканцями конкретної територіальної громади, або шляхом їх призначення органи місцевого самоврядування відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Фінансування мирових суддів запропоновано здійснювати або шляхом бюджетних субвенцій через місцеві бюджети, або через рахунки місцевих судів, або ж через територіальні управління Державної судової адміністрації.

Що стосується повноважень мирових суддів, то запропоновано до їх підсудності віднести кримінальні провадження, за кримінальні правопорушення за які не передбачено покарання у виді позбавлення волі на певний строк, а також кримінальні проступки. Також мирові судді зможуть розглядати справи про видачу судових наказів, про сімейні розлучення (якщо між подружжям відсутня суперечка, щодо дітей), про розподіл спільно нажитого майна (якщо ціна спору не є великою), деякі види майнових спорів, справи про захист прав споживачів, а також справи про адміністративні правопорушення. Розглядати справ мирові судді будуть здійснювати одноосібно.

Дуже цікавою є також пропозиція до Комісії з питань правової реформи щодо розроблення та прийняття окремого закону про мирових суддів та відповідного окремого самостійного процесуального кодексу, що регламентуватиме їх діяльність за спрощеною процедурою проведення судових засідань [1].

На моє глибоке переконання, реалізація такої ініціативи дозволить вирішити цілу низку вкрай нагальних для нашої держави та болючих для суспільства й системи правосуддя проблем.

### **Список бібліографічних посилань:**

1. В Украине могут появиться мировые судьи: кто сможет претендовать. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/153877-v-ukraine-mogut-poyavitsya-mirovye-sudi-kto-smozhet-pretendovat>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

4. Обрусна С. Ю. Адміністративно-правові засади судової реформи 1864 року // Наше право. 2010. № 2, Ч. 1. С. 81-87.

5. Панов М., Харітонов С. Суспільна небезпечність діяння – фундаментальна ознака поняття «кримінальне правопорушення». URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/suspilna-nebezpechnist-diyannya-fundamentalna-oznaka-ponyattya-kryriminalne-pravoporushennya/>.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>.

7. Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів: рішення РНБО України від 15.02.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009525-08#Text>.

8. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень від 20.04.2018 № 7279-д. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_2?pf3516=7279-д&skl=9](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7279-д&skl=9).

9. Толкование священного писания. URL: <http://bible.optina.ru/old:ekl:01:09>.